

Ungarn als Gegenstand und Problem der fiktionalen Literatur (ca.1550–2000)

Herausgegeben Wilhelm KÜHLMANN, Gábor TŰSKÉS; Mitarbeit Réka LENGYEL, Ladislaus LUDESCHER

Beihefte zum Euphorion 112

Heidelberg: Universitätsverlag, 2021, 587 l.

FRIED István

Szegedi Tudományegyetem, professor emeritus

ORCID 0000-0003-3899-8016

A tudományos kutatásban mellőzhetetlen nemzetközi összefogással készült könyv ugyan nincs előzmények nélkül, de a majdnem félévezredes tematikai számvetés a címben jelölt, meglehetősen problematikus tárggyal (problematikusságát az előszó határozottan jelzi) különös jelentőséget kölcsönöz e széles merítésű, tág horizontú, alapos feltáró munkáról és szerteágazó érdeklődésről tanúskodó kötetnek. Az előszóban érintett probléma a „fikcionális irodalomra” vonatkozik, amely akár tautológiaként volna minősíthető, hiszen az irodalmi alkotások eleve „fikcionálisak”. Csakhogy mainapság a fikcionalitás, általában valamiről szólás/elbeszélés fikciós volta nem az irodalmi művek egyedülálló sajátossága, hanem mindenfajta elbeszélésé, tehát nem pusztán a szorosabb értelemben vett szépirodalomé. Számomra kevésbé problematikus a Magyarország (kulturális térként, kommunikációs térként, történelmi alakulatként) megnevezés, hiszen ha a „hungaricum” felől tekintjük, a mindenkori „történelmi” Magyarországról beszélünk, nyilván más-más szempontból az egyes korokban, tekintettel arra, hogy a határok sokszori változásával Magyarország földrajzi (és nem kulturális) határai változtak.

Számomra a kötettel kapcsolatos probléma jóval inkább az egyes tanulmányokra vonatkozatható elméleti megfontolásokból adódhat. Ennyiféle érdeklődésű, iskolázottságú, korú, különféle diszciplínákhoz tartozó kutatói együttestől nyilván nem lehet elvárni, hogy „unisono” egyetlen vagy egy-két elméleti iskola előfeltevéseit, terminológiáját, módszertani megfontolásait érvényesítse az előírt vagy kívánatos terjedelmű dolgozatokban; az azonban talán elvárható volna, hogy ne olyan dolgozatok szülessenek, amelyek akár 50 év előtt is megszülethettek volna, ha valaki éppen adott témát dolgozza föl. Az előszó bölcsen utal a különféle „megoldások”-kal élő tanulmányok eltéréseire, részint a komparatisztika „Oberbegriff”-je alá csoportosítva a jobb esetben imagológiai irányultságú írásokat (a címben megjelölt tematika feltétlenül egy nem szükségszerűen pozitivistá imagológiát feltételeztet), nem olyan jó esetben a leltárszerű felhalmozás közelébe ér egy-egy tanulmány, amelyet a magam részéről az anyag ismeretlensége és feltáratlansága miatt messze nem gondolok haszontalannak. Jóllehet nem elképzelhetetlen kíváncsúságom akár az imagológia újabb francia, német, szláv kutatásaiból merítés, hogy az imagológia révén a szövegtudomány felé tett lépésekről is beszámolhassunk. Ugyanakkor a címben jelölt

megszorítás, amely problémaközpontúnak ígéri a kötetet, csak részben és legjobb dolgozataiban (ilyenből elég sok van) teljesül.

Konferenciakötetről van szó, amely a heidelbergi Karl-Rupprecht Egyetem Germanisztikai szemináriumának és az Irodalomtudományi Intézetnek közös vállalkozásában valósult meg, nem mellékesen az OSzK-ban rendezett kabinetkiállítással: *Ungarnbilder in der europäischen fiktionalen Literatur (16–20. Jahrhundert)*. A 2019. október 18–31. között látható kiállítás Lengyel Réka és Tüskés Gábor munkáját dicséri. A konferencia 22 előadása olvasható, bizonyára megszerkesztve a kötetben, négy további a kötet számára készítettek, illetve a korábban megjelent hasonló tárgykörbe tartozás miatt fordítottak le a szerkesztők. A négy ciklusba sorolt értekezések a kronológia szerint vannak elrendezve, ám a ciklusokat külön-külön nagyon szép címmel látták el: *Faktualitás és fikcionalitás* (ez a többi ciklusról is elmondható volna); a következő: a nemzeti önazonosság-motívumai, jelződései-jelzései (*Signaturen*) és problémái európai távlatban. Hogy ide miként sorolódik be Kovács Kálmán rendkívül gondos filológiai tanulmánya, mely Erkel *Hunyadi Lászlójának* librettóját, az alapul szolgáló Tóth Lőrinc-színművet és ezek történelmi háttérét vizsgálja az utóbbi évek történelmi kutatásainak tükrében, nehezen tudnám megválaszolni. Más kérdés, hogy Egressy Béni nem túl magas színvonalú librettójára érdemes volt-e ennyi invenciót és munkát pazarolni.

A harmadik ciklus címe rendkívül tetszetős: *Formák, képek, narratívák* – a magyar diskurzus széles távlataihoz és folyamatosságához – fordítom kissé szabadon. Lenyűgözött Ladislaus Ludescher „anyag”-ismerete, bibliográfiai tájékozottsága, az erdélyi szászok és a bánáti németek (svábok) tárgyában készült kutatási beszámolója, persze, hogy hogyan illeszthető a főcím alá, kétséges. Emellett az efféle teljességre törő forrásoknak (a lábjegyzetek tömegében el lehet veszni, de türelmes olvasással sok segítséget is lehet kapni) hátulütője, hogy sosem elég teljesek, mindig lehet találni valamit, ami kimaradt, ebben az esetben például az erdélyi szász történeti regény és Jósika Miklós kapcsolatáról nem tudunk meg semmit (van magyar szakirodalom!). Ezt nem rovom föl, azt azonban igen, hogy a náci időkben használatos Lebensraumot egy helyütt kritikátlanul használja a szerző (319), ugyanő később ezt írja: „Banater und siebenbürgisch-sächsischer Texte, die während der national-sozialistischer Herrschaft erscheinen und Sympathien zur NS-Politik aufweisen, bedienen sich der sog. Blut und Boden-Ideologie und Lebensraum im Osten-Theorie.” Szintén informatív tanulmány a bánáti svábok irodalmáról (Balogh F. Andrásé) e nemzetiség nation-buildingjének mozgó író-szerzőjét, Adam Müller-Guttenbrunn mutatja be, kinek Magyarország-képe részint a magyar nemzetiségi politika bírálataként alakult, részint „nagynémet” érdekeknek jött kapóra. A maga korának jelentékeny szerephez jutó képviselője volt, regényei ma jóval kevéssé olvashatók, hiszen 19. századi típusú „nemzetébresztőként” képviseleti próza írására vállalkozott, pátosza helyenként eléggé hamisan cseng. A szerző megkísérli kora német–osztrák kontextusába helyezni, de néhány cím odavetése nem elegendő, a szinte találomra előkerülő Theodor Herzl vagy Octavian Goga munkássága aligha mozgathatta meg a bánáti szerző fantáziáját, az meg kiváltképpen nem, hogy antiszemita felhanggal bírált a román költő a századelő magyar irodalmát, hogy rövid kapcsolatba kerüljön Ady Endrével, akinek Goga magatartása utóbb csalódást okozott. Az nem elég ok az együtt- és egymáshoz közel-látásra, ha két különféle irodalmi hagyományokat továbbgondoló szerző önnön kultúrája autonómiájáért emel szót. Az pedig tévesztés, hogy Guttenbrunn életében a Páneurópa-mozgalom még „keletkezében” volt. A bánáti írónak ehhez az égvilágon semmi köze nincs, de nem-

csak neki, hanem a környezetnek sem, amelyben mozgott, noha a bánáti svábokra sem virradt föl kedvező nap. Funkciótlannak hiszem a dolgozat 52. lábjegyzetét, amelyben Spengler *Nyugat alkonyára* történik utalás (*Die Medien der Aufbruch- und Untergangsstimmung...*-hoz fűzve): talán e sokat vitatott mű nem(csak) ennyi, a dolgozat gondolatmenetét nem viszi előbbre. Nemcsak néhány apró filológiai probléma (mely határozottabb szerkesztői beleszólással könnyen javítható lett volna) az, amit szövé tesztek, hanem a tárgytól eltérő, fölösleges és (ismétlem) funkciótlan elemek beiktatása, amely másutt is zavaró tényező.

A negyedik ciklus címe: *Perspektívák a 2. világháború és a kommunizmus árnyékában*. Itt végre az öt tanulmány megfelel a cím keltette érdeklődésnek: két tanulmány szól a második világháborúban sebesültek Magyarországon is megforduló íróról, Heinrich Böllről. Az egyik dolgozat szerzője, Bernáth Árpád, a német író kritikái kiadásának szerkesztőjeként és sajtó alá rendezőjeként ismert, tanulmányában igen megfontolandó narratológiai megjegyzések bukkannak föl, a másik Böll-tanulmány szerzője: Barbara Mahlmann-Bauer is a *Wo wärest du Adammal* foglalkozik, de eleget tévén a komparatiztikai igényeknek Tábori György és Kertész Imre holokausztot tárgyozó műveit is bevonja összehasonlító elemzésébe. Ujváry Gábor a valaha roppant sikeres regényt, Hugo Hartung 1954-es *Ich denke oft an Piroschkáját* és utóéletét elemzi, miként lett egy kliséből történetet építő mű Magyarországgal és a magyarsággal feltétlenül rokonszenvező képzet megjelenítője. A szociológiai elemekkel gazdagított előadás annyit vállal, amennyit meg tud valósítani, ez a mértéktartás és mégis sokféle tekintő figyelem joggal tarthat számot az érdeklődésre. Azt csak sajnálni tudom (és nem ettől a dolgozattól várom), hogy a regényből készült musical bemutatására már nem jutott idő és hely, kiváltképpen azért, mivel az egyik lábjegyzetből megtudhatjuk, a főszerepet Ferrari Violetta alakította, az 1950-es évek magyar színpadának sokat ígérő és ez ígéreteket jórészt beváltó naivája. Tüskés Anna Rab Gusztávnak egy kevesebbet emlegetett, elsősorban dokumentum-értékénél fogva fontos művét értelmezi, Rab *Utazás az ismeretlenbe* című regényét, amely angol, francia és német fordításban figyelmet keltett, s az 1950-es évek elejének kitelepítés-történetéről szól. A korrekt bemutatás során értesülünk, hogy a regény idegen nyelven megcsonkítva jelent meg, s ennek nem ideológiai okai voltak. Érdeemes lett volna fölvetni a kérdést, hogy a fordítások általában nem pusztán nyelvi cselekvések, hanem a kulturális transzfernek jelződései is. Ti. egy fordított mű kikerülve az anyanyelvi irodalom, kultúra, szellemi szokásrend kontextusából az „idegen” környezetben rivalizálásra kényszerül az „otthonos” művekkel, helyt kell állnia ebben a konkurencia-küzdelemben. Az idegen nyelvre fordított művek így ki vannak téve annak, hogy a „hazai” ízlést jobban ismerni vélők (fordítók, szerkesztők) a megszokotthoz próbálják igazítani a fordításra kiszemelt művet. Ennek a szempontnak legalábbis megfontolása itt és másutt bizonyonnan használt volna. A záró két tanulmány a kötet legjobbjai közé tartozik Friederich Vollhardt Esterházy Péter *Harmonia Caelestis*-ét minden bizonnyal németül olvasta, de talált és a címbe vetítette azt a nézőpontot, amelyből szemléltetni tudta az opus magnum általa földerített lényegét: a műfaji-mentalitásbeli és narratológiai határvonal elmozdulásait a történeti elbeszélés és az önéletrajzi jelentés (híradás) között. A kolozsvári Tar Gabriella-Nóra a jelen irodalmának két erdélyi szász regényét olvasva tárja föl a család, többnyelvűség, nyelvi határátlépések, nyelvváltások között létező nemzedékek önazonosságának esélyeit. Mindkettő kiváló munka.

Az előszó fontos megállapítást tesz arról, hogy éppen a magyar irodalom betörése a német könyvpiacra – nevesítve: Márai, Esterházy, Kertész és mások sikere – ösztönözte a kutatást,

hogy ne csak az imagológiai hagyományokat gondolja újra, hanem a kultúratudományi fordulatban érdekelt értelmezéseket vesse föl a „Magyarország a fikcionális irodalomban” „probléma” feltárása céljából. A közeli múlt és a jelen irodalmának előtérbe kerülése részint arra készlet, hogy előzményül (többnyire) többedvonalú szerzők hungaricáinak eredjünk nyomába, bár ennek is lehet hozadéka, így a német–magyar kulturális transzfer formáira és alakzataira derítsen fényt. Ebbe sorolandó az olykor méltán elfeledett munkák újraolvasása (nem bizonyosan rehabilitálása), a nép- és nemzetképzetek új műfaj(oka)t generáló módja, egyáltalában a kapcsolattörténet újragondolása és a komparatistikai ajánlatok mérlegelése.

A kötetben elsősorban a bevezető tanulmányt közreadó, a szerkesztésben, szervezésben oroszlanrészét vállaló Wilhelm Kühlmann mutat (követendő) példát. A maga korában igen fontos bécsi szalonjáról nevezetes Caroline Pichler *Buda visszafoglalása* című regényét több aspektusból mutatja be, nemcsak önmagában, hanem a Walter Scott kezdeményezte történelmi regények kontextusában, valamint a régiót jellemző többnyelvűség/többkulturáltság már akkor időszerű, de még ma sem időszerűtlen viszonyrendszerében. A genológiai, imagológiai, irányzatpoétikai, narratológiai, hermeneutikai megközelítés nemcsak a regényből kiolvasott sokféle poétizálódását érzékelteti, hanem nyitottságát is a különböző értelmezési stratégiák előtt. Tematikailag többféle korszak különféle művészeiben gyakran fölbukkanó motívumok (tárgyak), toposzok, sztereotípiák kaleidoszkópját láthatjuk, amely nem teszi feltétlenül „kötelező olvasmánnyá” Pichlernek a maga idejében fontos regényét, csak jelzi, hogy a tanulmányban lehető aspektusok alapján a korszak más, magyar és szláv prózai epikája is értelmezhető lenne, és még a Jósika-olvasás sem szenvedne kárt. Kitérés képpen: *A nagyszebeni királybíró* sem ártana szembesíteni a hasonló tárgyat feldolgozó erdélyi szász epikus alkotásokkal. Kiegészítésül: Pichler regényének fontos szereplője Gróf Szápáry, Péter von Szápár. A korszak magyar és a régiós német színházak állandó műsordarabja volt Charlotte von Birch-Pfeiffer (több mint kedvelt drámaíró hölgy) Graf Szápáryja. És még egy: Pichler asszony regényének magyar fordítása ugyanabban az évben jelent meg, mint Thaisz András Walter Scott-átültetése, amely minden más hasonló műről elvon(hat)ta a figyelmet.

Megint más miatt gondolom fontosnak Reinhard M. Möller tanulmányát Clemens Brentano *Die mehreren Wehmüller* című elbeszéléséről. Igaz, egy vázlatos ismertetés már magyarul is megjelent a novelláról,¹ s minthogy a szerző használ magyar szakirodalmat, erre is fel lehetett volna hívni a figyelmet; mégis a tanulmány kiválóan alkalmas arra, hogy igazolja, az imagológia nemcsak leltárkészítés vagy annotált bibliográfia, hanem a sztereotípiák, klisék átvilágításának, az imagológiai elvárások destrukciójának „eszközé”-ül is szolgálhat. S mert nem harmadvonalbeli író műve, hanem a német romantika egyik jeleséé, ezért az író szuverén eljárása a transznacionalitással és határátlépéseivel az általa ambivalens módon láttatott népképzet újfajta megközelítésének módját szolgálja. Talán efféle szempontból volna lehetséges nemcsak Lenau puszta verseit, hanem például Liszt „magyar tárgyú” szimfonikus költeményeit is alaposabban szemügyre venni.

Mindazonáltal nem állítom, hogy az inkább hagyományosabban vizsgálódó tanulmányok nem értékelhetők többre, mint amit célkitűzésükkel sugallnának. Lénárt Orsolya a tokaji bor német nyelvű dicséretére hoz számos idézetet, ezek jó része máshonnan ismerősen köszön ránk.

1 KUNSZERY Gyula, „Clemens Brentano magyar tárgyú novellája”, *Filológiai Közöny* 11 (1965): 399–404.

Ami viszont új kutatásokra serkenthet: a deutschungar poézis mint tudja a maga hazafogalmához eljuttatni a maga bordalait. Kiemelkedő költőt ne keressünk köztük, de annak az érületnek alakulástörténetéhez adalékokat feltétlenül, amelyeket kissé nagyvonalúan a „hungarus patriotizmus” címszava alá szoktak besorolni. Olyan személyiségek nemzettudatával számolva, akik számára az anyanyelven alkotás és így az anyanyelvi irodalomhoz/kultúrához tartozás összeférhet annak a földrajzi és kormányzási területnek hazaként megvallásával, egy tágabb értelmű lokálpatriotizmussal, amelynek az 1820-as esztendőkre már megszerveződött a magyar ellenzék. Az oszcillálás a nemzethez tartozás kritériumainak változásai közepette a tárgyi-jelképi közösség megvallásában talált (ideiglenes) megnyugvást. Persze, ellenpélda is akad, amelyet talán jó lett volna belefogni az előadásba: a szintén hungarus Johann Genersich, egyébként Kazinczy levelezőtársa, versében a Szepesség dicséretét zengi, másokra hagyván Bihar vetéseinek, *Tokaj színborának* dicséretét, mivel „Nur Zipsen, Zipsen soll mein Loblied sein.” Arra azonban felhívjuk a figyelmet, hogy Franz Xaver Girzik csehországi német származású, Berzsenyi Mailáth Jánoson (fordítóján) kívül egyetlen deutschungarral sem tartott semmiféle kapcsolatot. Főrizs Gergely Berzsenyi és Matthison egy-egy versét olvassa össze, ennek révén tér ki a svájci német–magyar összefüggésekre.

Számomra új világot tárt föl Ralf Georg Bogner dolgozata Magyarország a 19. és a korai 20. század német nyelvű szerzőinek magyar tárgyú falusi történeteiben. Újabban Hansági Ágnes Jókai-kutatósaiból tetszik ki, hogy Jókai is hódolt a Dorfgeschichte műfajának. A dolgozat 12. számú lábjegyzete sorolja föl, hogy Eötvös József és Mikszáth Kálmán novelláskötetei ugyancsak Dorfgeschichte címszóval jelentek meg. Ezzel párhuzamosan olyan szerzők „Dorfgeschichte”-it kapta kézhez a német olvasó, mint Giovanni Verga (a verismo reprezentánsa), Sienkiewicz, Bjørnson. Európai irodalmi divatáramlatba kapcsolódnak be azok a jórészt elfelejtett német és osztrák szerzők, akik a magyar falu excentrikus világába viszik el olvasóikat. Kevésbé irodalmi értékük, inkább az idegenség konfliktusos megjelenítésének szándéka teszi (ha nem is páratlanul fontos, de) szociokulturális szempontból érdekessé az elbeszélésköteteket. A további kutatást az érdekelheti, hogy túl a divaton a szicíliai, spanyol, magyar, ércegségi stb. Dorfgeschichték a műfaji kliséken túl mutatnak-e valamiféle poétikai állandót vagy hasonlóságot, miként függenek össze, készítik elő vagy sem a Heimatkunst századelős szemléletét.

Lengyel Réka a kor divatos angol írónőjének elbeszéléskötetét választotta imagológiai elemzésre tárgyal, azt mutatja be, hogy az átlagnál tájékozottabbnak látszó angol írónő novelláskötetéből – Catherine Frances Gore *Hungarian Tales* (három kötetben, 1829) – milyen információkat szerezhetek az angolok a magyarokról. Hogy a korábbi időszakokban is tudtak valamennyit, arról Gömöri György tanulmánya tájékoztat, ezúttal azonban mélyebb érdeklődést tanúsító szerzőről lehet beszélni. Annyit tennék hozzá, hogy éppen ebben az időben levelezett John Bowring magyarországi szerzőkkel egy magyar költői antológia ügyében, amely 1830-ban meg is jelent, így legalább két szerző irodalmi érdeklődését nyugtázhatjuk. A másik megjegyzés az alábbi mondatra vonatkozik. Gore asszony szerint: „There is no country in Europe inhabited by greater variety of tribes than Hungary” (250). Ezt állította több ízben Csaplovics János is, tőle való az Európa kicsinyben jelölés. Vajon innen vette Gore asszony? Vagy ez az 1820-as évek (európai) közhelye volt? A tanulmányban nem tudjuk meg, hogy e mondatnak vannak-e következményei, csak annyit, hogy nem csak magyarokról van szó a hol igen terjedelmes, hol rövidebb novellákban.

Fontosnak vélem azokat a magyar dolgozatokat, amelyek pusztán a magyar irodalom/írásbeliség elemzésére törekcsenek. Tüskés Gábor Rákóczi Ferenc két önéletrajzi jellegű írását és Mikes Kelemen *Törökországi leveleit* mutatja be, fejtegetvén, milyen nemzeti önazonosságkép rajzolódik ki a művekben. A nem magyar olvasónak készülő efféle írás többszörös megfontolást igényel, hiszen a szerző nem számíthat az olvasó háttérismereteire, így előadását úgy kell megszerkeszteni, hogy az ismeretközlés és elemzés megfelelő arányban jusson szóhoz. Tüskés e feladatot nagy biztonsággal abszolválta, így a magyarul nem tudó pontos képet kaphat a 18. század elejének két kimagasló szerzőjéről.

Közeledem a megszabott terjedelem végéhez, így jelzésszerűen írom, hogy a barokk kutatói remek ajándékhöz jutnak, ha a Hunyadiak német(országi) megjelenítésére kíváncsiak. Georg Rudolf Weckherlin „összművészeti” eseményre szerzett műve Laßla Januscht, alias Hunyadi Lászlót jeleníti meg. A magyar hatástörténetet is a magáénak mondható poéta, Jacobus Balde egy uralkodói reprezentáció alkalmából írt Hunyadi Jánost ünneplő neolatin ódája adja hírül, hogy a magyar történelem fordulói nem csengtek le visszhangtalanul, s hogy erről a német(országi), különféle társadalmi csoportokhoz tartozó befogadó is értesülhessen, német és latin nyelvű művek közvetítése szolgál. Heiko Ullrich, illetve a Peter Mathes–Hermann Wiegand szerzőpáros filológiai feltáró munkája, szöveg- és művészetközi megközelítése a kötet erősségei közé tartozik. Az eltérő pártállású, státusú, eltérő korokban tevékenykedő német írók magyarságképe meglehetősen nagy változatosságot mutat. A nem feltétlenül irodalmi munkája miatt világhírű Leopold Sacher-Masoch Habsburg Máriáról szóló magyarelles regénye (*Der letzte König der Magyaren*) csak az egyik olyan mű a túl termékeny szerzőtől, amely magyar tárgyú (*Die Hyäne der Pustta, Feurige Jugend*). Éppen e művel vitázik unokaöccse, a Michael Zorn (Zorn haragot jelent) álnévű Artur Wolfgang von Sacher-Masoch a pozitív magyarságkép felrajzolását vállalva regényében. Olha Flachs, illetve Lachházi Gyula nem az esztétikai minősítést, hanem az image-készítés okát és tendenciáját világítja át – meggyőző erővel.

Lőkös Péter egy félresikerült prózai epikát vizsgál. A más műveivel messze nem érdemtelen Robert Neumann, a náci Németországból emigrált, radikálisan szakított az 1848/49-es tematika joggal általánosan elfogadott irányával, Rózsa Sándort kijátszva Kossuth ellen. A gondos feltáró munka érthetővé teszi, miért bukott meg a jobb sorsra érdemes szerző a magyar kritikában. Knapp Éva újraolvasta a két háború közötti időszakból származó, valószínűleg a leginkább időtálló erdélyi szász regényt, Meschendörfer *Die Stadt von Ostenjét*, amely Kós Károly kissé hevenyészett átültetésében látott napvilágot a rövid életű erdélyi szász–magyar irodalmi közeledés-kor. A többféleképpen csonkított regény újrakiadásának időszerűségét hirdeti elemzése, amely filológiailag és narratológiailag közeledik e Brassó-regényhez, és a közös, szász–magyar–román múlt nem transzvilvanista, nem teljesen előítélet-mentes, de magas művészi színvonalú regénynek értelmezéséhez több megszívlelendő szempontot kínál. Köpeczi Béla egy, korábban magyarul publikált dolgozata a német és a francia Thököly-képet mutatja be, amint mára elfeledett regényekből előtűnik. Meglepetés, de talán annyira mégsem, hogy a Habsburgok ellen küzdő Thökölyt a francia szerzők szabadsághősként tartják számon.

Ami általános hiány, de nem a kötet szerzőié: a magyar irodalom hozzájárulásának mellőzése. Ti. az, hogy a külföld magyarságképre volt-e az eredetiben olvasott vagy a fordításokból, hallomásból, másodkézből eredeztethető ismeretekre magyar irodalmi műveknek hatása. Ez a probléma Petőfi és Jókai befogadástörténete során merülhet föl, ám bizonytal nem csupán ak-

kor. Az e téren végzendő elmunkálatok jórészt hiányoznak, ráadásul eddig több ízben a negatív folyamat feltárása történt: Jósika Miklós regényeit ugyan már korán lefordították németre, emigrációjában felesége átültetésében is kiadták néhány művét, ám ezt inkább a magyar kutatás vette tudomásul, a magyarországi német irodalom könyvelte el nyereséggént. Ugyanakkor, ami e vonatkozásban megjelent, többségében magyarul jelent meg, így német, francia kutatók számára hozzáférhetetlenül. A kiváló filológus Ladislaus Ludescheher tud Ludwig Ferdinand Stolte háromkötetes *Von Wien nach Világosáról*, szakirodalomként lexikoncikkeket ad meg, azt viszont nem tudja, hogy a művet tanulmányozva Jókai-nyomok „nyomába” eredhetünk, az ő '48/49-es csataképeinek némely motívuma tűnik át a német szövegen.² Utoljára hagytam Andrea Seidler dolgozatát: *Ungarn im Fokus von Wiener Zeitschriften des späten 18. Jahrhunderts*, mely a Tarnai Andor (utóbbi Csáky Móric) föltárta hungarus-tudat kulturális kivételését mutatja be, részint a később megfogalmazódó „von und für Ungarn” szellemiségében, s ez a kötetegész szempontjából sem elhanyagolható.

Ezek után már nem illik folytatnom ismertetésemet, befejezésül azért még egyszer a kötet informatív jelentőségét emelem ki, hozzájárulását az imagológiai kutatáshoz és néhány dolgot narratológiai hozadékát. Az itt nem emlegetett elütések, apróbb tárgyi csúszások a leggondosabb szerkesztés ellenére sem kerülhetők el. Némely fenntartásom és hiányérzetem a kötettel szemben támasztott magas fokú igényességből fakadt, mivel a kötet nemcsak jó anyagot ajánl a továbbgondolásra, hanem a párbeszéd lehetőségét is fölkinálja. Remélem, a folytatás nem marad el. Vivant sequentes!

2 Vö. HANKISS János, „Jókai hatása a magyar szabadságharc külföldi képére”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 61 (1957): 230–235.